

ELLİNCİ YILINDA TÜRK HARF DEVRİMİ (1928)

Prof. Dr. AFET İNAN

Sayın Başkan, Sayın Dinleyiciler,

Bu konuda tanık olduğum bazı anılarımı sizlere bildirmek istiyorum. Türk toplumunda Harf Devrimi, üzerinde her zaman durulan bir konudur.

Atatürk “Devrimcilik” ilkesini diğer beş ilkenin (Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik) tariflerini yaptığı zaman, arkadaşları arasında daima bu konular konuşulur ve tartışılırdı. Biraz önce Sayın Hikmet Bayur da bu durumu açıklamıştır. Bazı arkadaşlar diyordu ki: “Bu ilkeler esaslı programımız içindedir ve gelişerek uygulanacaktır. O halde niçin Devrimcilik ilkesi de bunlara ekleniyor? Tartışmayı serbest bırakmakla beraber Atatürk’ün bu fikre cevabı şöyle idi.

Sosyal ve ekonomik hayatta daimî bir gelişme vardır. Onun için devrimcilik ilkesi bunlarda da öngörülmalıdır. Devrimcilik için söylediklerini şöyle not etmiştim : “Türk Milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır”.

Örneğin, devlet şeklinde islahat değil, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” prensibine göre demokratik Cumhuriyet idaresinin kurulması ve geliştirilmesidir. Bunun için Atatürk devrinde de uygulamalar yapılmış ise de, zaman koşulları elverişli olmamıştır.

Millî Eğitim ve Kültür deyimleriyle nitelendirilen hareketler toplumun en önemli değerlerindendir. Çünkü fertlerin okuma yazma bilmesi ve bu yolla bilim ve teknik alanlarındaki gelişmelerden fayda sağlaması, ancak bir eğitim sisteminin genel olarak uygulanması ile mümkündür. Okuma yazma öğrenimi, bir milletin bütününe ilgilendirir ve bunun yaygın olması gereklidir.

İşte elli yıl önce, eğitim ve öğretim sorununun en önemli devrimi, Harf değişikliği ile olmuştur. İnsanlar fikirlerini ve bilgilerini bir başka kimseye bildirmek için, konuşarak kulağa ve yazı ile de göze hitap ederler. Yazılı belgelerin eskileri zamanımızdan altı bin yıl önce Önasya, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu medeniyet merkezlerinde kullanılmış çivi ve hiyeroglif yazı sistemleridir. Bunlar nihayet Fenike Alfabesinde sadeleşerek Helen ve Latinlere geçmiştir. Çağdaş medeniyetimizde çoğunlukla bu yazı şekli, tarihî bir gelişmeden sonra, zamanımızda hemen bir çok dillerin yazılarında kullanılmaktadır.

M. K. Atatürk bu mesele üzerinde, öğrenim devresinde olduğu gibi sonraları, askerî hayatında da meşgul olmuştur. II. Meşrutiyet devrinde tartışılan harfler meselesi ile ilgilenmiştir. Bunun için bana verdiği bir kitabı örnek olarak gösterebilirim. Bu Dr. Musullu Davut'un (1326 = 1909) Meclisi Mebusana verdiği "İslah'ı Hurufa dair" layıhasının yayınlanmış broşürüdür. Bunda önerilen Latin harfleridir. O zamanlar bilindiği gibi bu konular üzerinde tartışmalar vardır. Fakat o devirde uygulamada bir sonuç alınmamıştır. I. Cihan Savaşında 1918 M. Kemal Karlsbat'ta tedavide iken hatıralarını beş deftere yazmıştır. Bunları bana verdiğinde "Uygun gördüğün zaman yayınlarsın" demişti.*

6 Temmuz 1918 de aynen şöyle yazıyor : "Benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse ben içtimâî hayatımızda istenilen inkılâbı bir anda bir "Coup" ile tahakkuk edeceğimi zannederim" ve o yazılarında şunu belirtiyor : "Halkı yeni fikirlerle eğitmek ve öğrenim durumunu yükseltmek gerekir. Aydınlar halkı kendi seviyelerine çıkarmalıdır. Bunun anlamı toplumun öğrenimini yeni ve kolay usullerle sağlamaktır."

8 Ağustos 1919 da Erzurum Kongresinin bittiği akşam Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirdiği maddelerden birincisi: Cumhuriyet idaresinin; 5 inci si ise Latin harflerinin kabul edileceğidir.

1925 te ben Fransızca öğrenmek için Lozan'a gitmek üzere iken, bu konuda bir konuşmamız olmuştur. Köşkün Kütüphanesindeki kitaplarla çok ilgilenmiştim. Bursa Kız Öğretmen okulundan o sene mezun olmuştum. Ancak, imla imtihanında kelimelerdeki ha ve hı (noktalı veya noktasız) larda bütün arkadaşlarımızın hata ettiğimizi ve bir türlü ayırt edemediğimizi söylediğim zaman, "Sen şimdi Fransızca'yı daha iyi öğren, bizde de imlada kolaylıklar sağlanacaktır" demişti. Şu olayda harf devrimi için ilgi çekicidir sanırım. M. K. Atatürk Çankaya'da oturduğu eski bağ evinde ilâve ve tadiller yaptırırken, üst kattaki bir odayı da kitaplık yapmak istiyor ve bu amaçla kitaplar satın aldırıyor. Bu arada şair Yahya Kemal Beyatlı da İstanbul'dan bazı kitaplar getiriyor. Birgün Atatürk kendisine diyor ki: "Bu kitaplar güzel ama, bütün halkımıza okutmak, öğretmek güç bu harfleri, onun için bazı yenilikler düşünmeli ve Latin harflerini kabul etmeli".

Özel kütüphane odasında geçen bu konuşma üzerine, Yahya Kemal Beyatlı derhal itirazda bulunuyor. Bunun mümkün olmayacağını, çünkü yakın geçmişimizin eserlerinin hep Arap harfleriyle olduğunu ve kültür hizmetimizin bunlara bağlı bulunduğunu söylüyor. Atatürk buna karşı, yalnız bu harf değiştirme konusundaki fikrini sorduğunu bildirerek uzun tartışmaya girmiyor. Ancak, Latin harfleri kabul edildiği vakit, Madrid'te Elçi olarak bulunan Yahya Kemal Beyatlı bu konuşmayı hatırlayarak, Atatürk'ün ken-

* T. T. K. Atatürk Yıllık Konferansları 6 Aralık 1968, Seri III Dizi XVI. Sayı 3. Ankara 1970 Milliyet Gazetesi 10 Kasım 1969.

disine kırgın olacağını düşünüyor ve Madrid'den Paris'e gidip vazifesi başında bulunmuyor. Bunu haber alan Atatürk bu olayda "Herkes fikrinde serbesttir, o zaman karşı çıkmış olmakla beraber, bugün de kendisiyle tekrar tartışırım", diyor. Yurda dönmesi için de Paris'e bir arkadaşını gönderiyor. Yahya Kemal Beyatlı döndüğü zaman, samimî olarak Atatürk tarafından karşılanıyor. Konu yeniden açıldığı zaman ise, şairin yeni bir itirazı olmuyor.

1928 de ben öğrenimime İstanbul Fransız Kız Lisesine (Notre Dame de Sion) devam ediyordum. Yaz aylarında Dolmabahçe sarayında Alfabe heyetinin çalışmaları yoğun olarak devam ediyordu. Konuşulanların şu harfler üzerinde olduğunu hatırlıyorum. Örneğin "C ve Ç" harfleri ile "Ş" harfinin, Fransızcada olduğu gibi iki harften oluşmasını, Atatürk uygun bulmuyor. Bir de "Q" harfinin kabul edilmesine gerek görmüyordu. "K" harfinin önüne gelecek sesliye göre okunabileceği kabul edilmiştir. "X" harfine ise gerek yoktu. İşte bütün bunların konuşulması lehte ve aleyhte tartışmalarla bütün yaz boyu sürüp gitmiştir. Alfabe heyetinin çalışmaları devam ederken bir gece Yunus Nadi (Abalı) bir teklifte bulunmuştur. "Latin harflerini kabul edelim, fakat bir geçici devir olarak gazetelerin belirli sütunlarını bu harflerle, diğerlerini de eski harflerle yazalım. Okullarda ise, ilk giren öğrencilere yeni harflerin öğretilmesi başlansın, diğerleri eskiye devam etsin" demişti.

Her zaman tartışmayı sükûnetle idare eden Atatürk birdenbire: "Hayır bu olamaz bu iş ya birden olur, yahut hiç olmaz. Gazetede sizin yazacağınız bir sütunu alışkanlık nedeniyle hiç kimse okumaz, yine eskisi devam eder. Sonra okullarda ayrı ayrı sınıflardaki öğretim büsbütün karışıklığa sebebiyet verir" demişti. İşte bu fikirler Atatürk'ün Devrim anlayışının ifadesidir.

Atatürk yine toplantılardan birinde zamanın Millî Eğitim Bakanı Necati Bey'e bu meseleler için ve millet mektepleri konusunda emirler veriyordu. Necati Bey birgün bana şunu söylemişti: "Bu harfler kabul edilince okuma yazma oranı artacaktır. İşte o zaman ben Ankara'da bir İş Darü'l-fununu açacağım" Ben bunun açıklanmasını istediğimde, "Teknik Üniversite olacaktır" demişti. Ancak kendisi bu yoğun çalışmalar içinde iken, 1929 yılbaşında vefat etmiştir. Atatürk'ün bundan çok üzüntü duyduğunu ve ağladığını hatırlıyorum. 8/9. Ağustos 1928 akşamı Sarayburnu'nda bir konser vardı. Şarkılarla pek ilgilenmiyordu Atatürk. Kâğıtlara yeni harflerle bir şeyler yazdı. Bana okuttu. Benim yanlışsız okuduğumu duyunca memnun oldu. "Demek ki uygulama da başarılı olacağız" dedi ve Falih Rıfkı Atay'a yüksek sesle okumasını emretti.

Yazı şudur :

"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz.

Bizim güzel ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, an-

laşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Bu yeni harflerle behemahal pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlıyacağız, ben buna eminim, siz de emin olunuz.

Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz, bütün millete, köylüye, obana, hamala, sandalyacıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken, düşününüz ki bir milletin, bir içtimaî heyetin yüzde sekseni okuma yazma bilmezse, bu ayıptır.

Bundan, insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharla tarihini doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa, hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk seciyesini anlamıyarak bir takım zincirlerle kafalarımızı sarmışlardır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz". demiştir. Bu fikirler Atatürk'ün devrim anlayışının çok güzel belirtisidir.

26 Ağustos 1928 de başbakan İsmet İnönü de şöyle diyor : "26 Ağustos bizim tarihimiz için nasıl mühim bir olaysa, bu yeni harflerin kabulü de aynı surette olacaktır".

Atatürk bu Devrim hareketinden de ilk önce hazırlık çalışmalarını yaptırmış, sonra da kamu oyunu hazırlamaya girişmiş ve Kanunun Büyük Millet Meclisi'nden çıkması için emirlerini vermiştir. Kamu oyunu hazırlık safhasında tanık olduğum şu tarihler vardır :

23 Ağustos 1928 Ertuğrul yatı ile Tekirdağ

1 Eylül 1928 Çanakkale - Arıburun

Anafartaların kıyılarının denizden incelenmesi :

2 Eylül Gelibolu.

Atatürk bu uğradığı yerlerde yeni yazının öğretilmesi için her gördüğü vatandaşa konuşmalar ve deneyler yapmıştır. Çanakkale'de iskelede rastladığı kişilere yeni harfleri göstermiş ve olumlu sonuçlar almaktan pek çok sevinç duymuştur.

Gelibolu'ya gittiğimiz zaman ben Anafartalar'a karadan çıkmayı istemiştim. Fakat Atatürk onu başka bir zamana erteleyerek yeni harfler deneylerini iskelede yaptıktan sonra, Boğazdan çıkılmasını kaptana emretmişti.

Gelibolu yarım adasının batı kıyısından bir yeri incelemek istiyordu. O da düşman kuvvetlerinin çıkarma yaptıkları yerleri görmek. Bu vesile ile çok ilgi çekici açıklamalarda bulunmuştu.

14 Eylül'den sonra çıktığı Karadeniz seyahatı ve İç Anadolu'daki uğradığı yerlerde bu deneyleri sürdürmüş olduğu fotoğraflarla da tesbit edilmiştir.

Ben bu seyahatta bulunmamıştım. Tatil bitmiş okula gitmiştim.

Yeni harflerin Türkiye Cumhuriyeti'nde B. M. Meclisi'nde kanunla (3 Kasım 1928) kabulü ile okuma yazma oranı çoğalmış ve özellikle Millet mekteplerinin açılışı yaşlıların da okuma yazma öğrenmeleri için büyük bir fırsat sağlamıştır. Harf devrimine Atatürk'ün devlet başkanı olarak her bakımdan önem vermiştir. Kendisi ve arkadaşları kanun kabul edildikten sonra eski harflerle hiç yazmamışlardır. Yeni harflerin kabulü ve uygulanması Cumhuriyet tarihimizde, Türk Devrimi'nin büyük olaylarından biri olarak daima bir inceleme konusudur.

Teşekkür ederim dinlediğiniz için.

Yalnız bu arada eğer müsaade ederseniz, vâkıâ birçok gönderdiği vesikaları koyduk ama, Bilâl Şimşir Bey bir çok tetkikler yapıyor, Dışişlerinde görevlidir ama, bize de Türk Alfabe Devrimi olarak, bir kitap yazmış göndermiştir. Tabii yayımlanacak, fakat vesikaları da burada sergimizde görülmektedir. Bilhassa son gönderdiği, Lahey'den gönderdiği, bir afiş var orada, çok enteresandır. Yani bir harf ne kadar, kaç tane harften gösteriliyor, yahut ezberletilmek lazım geliyor.